

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı IV, s. 714-729

RSSS
ISSN:2148-2691

Aleksios Philanthropenos'un Batı Anadolu'daki Faaliyetleri ve İsyanı¹

Selim KAYA², Mehmet YAĞCI³

Özet

Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu hâkimiyeti Türklerin Anadolu'da ilerleyişi ile birlikte gün geçtikçe zayıflamıştı. XIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bizans İmparatorluğu'nun elinde kalan Batı Anadolu sahilleri de tehlike altına girmişti. İmparator II. Andronikos Palailogos (1282-1328) Bizans İmparatorluğu'nun gerileyişini durdurmak ve bölgeyi Türklerden geri almak üzere yeğeni Aleksios Philanthropenos'u görevlendirmiştir. 1293 yılında Batı Anadolu'ya geçen Philanthropenos, Türklere karşı kısa sürede önemli başarılar kazanmıştır. Başarılarının yanı sıra cesareti, kişiliği ve adaleti esas alması bölge halkının onu bir kurtarıcı olarak görmesine sebep olmuştur. Öyle ki bölgedeki idarî disiplinden uzak Türklerin bir kısmı dahi Philanthropenos'a katılmışlardır. Ancak bir süre sonra imparator nezdinde Philanthropenos aleyhine olumsuz söylentiler yayılmaya başlamıştır. Bunun üzerine Philanthropenos'un komutası altındaki askerler isyan başlatmış ve bu isyan bölge halkından da geniş destek bulmuştur. Her ne kadar Philanthropenos başlangıçta isyan konusunda gönülsüz olsa da tahriklere kapılarak isyanın başına geçmiştir. II. Andronikos isyanı bastırmak için her yolu denemiş, ancak başarılı olamamış, nihayetinde Philanthropenos'un ordusundaki Giritli askerlere rüşvet vererek isyanı sonlandırmıştır. Askerlerinin ihanetine uğrayan Philanthropenos, 1295 yılının sonunda gözlerine mil çekilmek suretiyle kör edilmiştir. Ancak Philanthropenos bıraktığı etki sebebiyle bölgedeki Türkler tarafından uzun süre unutulmamıştır. 1323 yılındaki Philadelphia'yı kuşatan Türkler, şehri savunmak üzere Aleksios Philanthropenos'un geldiğini duyar duymaz kuşatmayı kaldırmışlardır.

Anahtar Kelimeler

Aleksios Philanthropenos
Batı Anadolu
II. Andronikos Palailogos
Bizans İmparatorluğu
Türkler

Activities and Rebellion of Alexios Philanthropenos in Western Anatolia

Abstract

The Byzantine Empire's in Anatolian dominance weakened with the further progress of the Turks in Anatolia. At the end of the 13th century the Western Anatolian coasts, which were the only lands of remaining in the hands of the Byzantine Empire. Those lands were also in danger. Emperor Andronikos II Palailogos (1282-1328) commissioned his nephew

Keywords

Alexios Philanthropenos
Western Anatolia
Andronikos II Palailogos
Byzantine Empire
Turks

¹ Bu çalışma 25-26 Mayıs 2013 tarihinde Uluslararası Dinar ve Frigya Bölgesi Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan "Frigya'da Bir Eşkiya: Aleksios Philanthropenos" adlı bildirinin yeni bilgiler ışığında gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

² Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, e-posta: skaya@aku.edu.tr

³ Arş. Grv., Afyon Kocatepe Üniversitesi, e-posta: myagci@aku.edu.tr

Alexios Philanthropenos to stop declining of the Byzantine Empire, and take back the region where lost to Turks. Philanthropenos was passed to Western Anatolia in 1293, and gained important achievements in a short period of time against the Turks. Due to courage, personality and justice as well as his success caused Philanthropenos acceptance as a savior for the regional people. Furthermore even some of the Turks, whose far away from the administrative discipline in the region, joined Philanthropenos. However, after a while, negative rumors against Philanthropenos began to spread around the emperor. Thereupon the soldiers under the command of Philanthropenos started revolt, and this revolt gained wide support from the people of the region. Although Philanthropenos was originally reluctant about the rebellion, he was overwhelmed by the provocations, and became the head of the rebellion. Andronikos II has tried every possible way to suppress the rebellion, but was not successful, finally he could manage to end rebellion by bribing Cretan soldiers in the army of Philanthropenos. Philanthropenos was betrayed, and blinded by his soldiers by the end of 1295. However, Philanthropenos has not been forgotten by the Turks in the region for a long time because of his legacy that remained. The Turks, whose sieged the Philadelphia in 1323, removed the siege as soon as they heard that Alexios Philanthropenos was coming to defend the city.

GİRİŞ

Aleksios Philanthropenos, Batı Anadolu'daki faaliyetleriyle Bizans İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetinin yeniden sağlanmasında ve ilerleyen süreçte isyanıyla bu hâkimiyetin çöküşünde etkin rol oynamış, önemli ve ilginç bir şahsiyettir. Philanthropenos'un İmparator II.Andronikos Palaiologos (1282-1328) nezdindeki saygınlığı sonrası isyanı ve bu isyanın bölge halkı tarafından desteklenmesini daha iyi anlayabilmek için 1290 öncesi Anadolu'daki gelişmelere bir göz atmak faydalı olacaktır.

Anadolu, Bizans İmparatorluğu açısından, tarihî süreçte düşmanlarına karşı önemli bir direnç noktası olmuştu. İlk dönemlerde Sasanîler, sonrasında ise İslâm devletleri bu direnci kırmaya çalışmış, ancak Anadolu'daki Bizans gücünü yok etmeleri mümkün olmamıştı (Honigman, 1970, s. 1-91). XI. yüzyıla gelindiğinde, saltanat mücadeleleri ve iç çekişmeler sebebiyle Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu savunma hattı çökmüştü (Charanis, 1975, s. 16-20; Charanis, 2011, s. 212-217) ve Selçukluların zuhuru ile bölge topraklarının büyük bir kısmı kısa sürede kaybedilmişti. Bizans İmparatorluğu, Selçukluların hücumları karşısında çaresiz kalmış, onları durdurmak bahanesiyle (Komnena, 1996, s. 303-308) Hristiyan dünyası tarafından Haçlı Seferleri başlatılmıştı. Haçlı Seferleri kısa vadede Bizans İmparatorluğu'na nefes aldırılmış, ancak Anadolu'nun sahil kesimlerinde Bizans hâkimiyetini muhafaza etmekten öte bir yarar sağlamamıştı (Komnena, 1996, s. 336; Ostrgorsky, 2015, s. 335-336). Böylece Anadolu'nun batı ve güney sahillerinde Bizans İmparatorluğu, iç kesimlerinde Türkiye Selçuklu Devleti ve doğusunda Anadolu beylikleri arasında sınırlar zaman zaman değişmekte idi. XII. yüzyıl boyunca Bizans açısından Anadolu'da dengeleri olumlu yönde değiştirecek bir gelişme yaşanmadığı gibi, üstüne bir de 1176 yılında Miryokefalon bozgunu gerçekleşmişti (Khoniates, 1995, s. 123-126).

XIII. yüzyıl Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu hâkimiyeti açısından oldukça sarsıcı gelişmelere sahne olmuştu. Yüzyılın hemen başında gerçekleşen IV. Haçlı Seferi

hedefinden saparak Bizans İmparatorluğu'nun kadim başkenti Constantinople (İstanbul) üzerine yönelmişti. 1204'te başkentin Lâtinler eline geçişi sonrasında, başta İznik, Trabzon ve Epiros olmak üzere, İmparatorluk topraklarının farklı yerlerinde yeni devletler ortaya çıkmıştı (Niketas, 2004, s. 145-151). Bu devletlerden biri olan İznik Rum İmparatorluğu için varoluşunu devam ettirmenin yegâne yolu, ilgisini ve dikkatini Anadolu'ya yöneltmekti. Bu sebeple İznik Rum İmparatorluğu bir yandan Batı Anadolu bölgesindeki hâkimiyetini sağlamlaştırırken, diğer yandan Lâtin İmparatorluğu aleyhine genişleme politikaları uygulamıştı. Aynı dönemlerde Moğol istilâsının başlamasıyla Batı Anadolu'ya yığılan Türk nüfusunda önemli bir artış olmuş (Turan, 2014, s. 524-525); ancak, buna rağmen İznik Rum İmparatorluğu ilk aşamada önemli bir toprak kaybı yaşamamıştı (Korobeinikov, 2014, s. 78).

Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu hâkimiyetinin çöküşü 1261 yılında Constantinople'ün geri alınması süreci ve sonrasında başlamıştı. Çünkü Bizans İmparatorluğu bu süreçte bölgedeki kuvvetlerini Constantinople'ün alınması ve korunmasına hasretmiştir. Böylece imparatorluğun ilgisi ve dikkati yine Balkan topraklarına yönelmiştir. 1261 yılı sonrasında, Türkler birkaç yıl gibi kısa bir zamanda Sardis⁴ ve Manisa'ya kadar ulaşmışlardır (Foss, 1976, s. 80). II. Andronikos dönemine gelindiğinde VIII. Michael Palaiologos (1259-1282)'un askerî politikaları terk edilerek düzenli ordunun desteklenmesinden vazgeçilmiş; askerî harcamaların azaltılması amacıyla *pronoia*⁵ sahiplerine ek vergiler konulmuş ve bu vergilerle de ücretli askerlerin masrafları karşılanmıştır (Bartusis, 1992, s. 67 vd.; Korobeinikov, 2014, s. 268-269; Ayönü, 2014, s. 270-273). Ayrıca İlhanlı hükümdarı Geyhatu'nun Anadolu'da Moğol tahakkümüne karşı direnen Türk beyliklerini tedip etmek amacıyla 1292'de gerçekleştirdiği sefer esnasında Denizli'ye kadar ilerlemesi (Aksarayî, 2000, s. 135-143; Turan, 2014, s. 618-622) de Bizans açısından yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Moğollar önünden kaçan ve idarî disiplinden uzak Türkmenler Bizans sınırına yığılmışlar ve ciddî güvenlik sorunlarına sebep olmuşlardır. Askerî anlamdaki bütün bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra ülke bir de Arseniosçuların başını çektiği dinî bir hizipleşmeye sahne olmuştur⁶. İşte böyle bir ortamda halkın birliği ve ülkenin bütünlüğünü sağlamada çaresiz kalan II. Andronikos, Batı Anadolu'da Bizans hâkimiyetini yeniden tesis etmek amacıyla bölgeye yeğeni Aleksios Philanthropenos'u göndermiştir.

Aleksios Philanthropenos'un Kökeni

Philanthropenos adı Constantinople'deki Philanthropenoi Manastırı'nda kalan ve bu manastırın adıyla anılan bir keşişten gelmektedir. Philanthropenoslar, İznik Rum İmparatorluğu döneminde yükselen; Constantinople'ün yeniden ele geçirilişine kadar ve hatta sonrasında yüksek askerî ve idarî memurluklarda adına sıklıkla rastlanan aristokrat bir ailedir. (Polemis, 1968, s. 167; Korobenikov, 2014, s. 63-64 dn.190) Pachymeres'in 1258 yılında

⁴ Lydia'nın başkenti olan bu kent Manisa'nın Salihli ilçesinin 8 km. batısında yer almaktadır (Umar, 1993, s. 708).

⁵ Pronoia, Grekçe'de "tahmin, öngörü, önceden bilme, tedbir, ihtiyat" gibi anlamları olan "πρόνοια" kelimesinden gelmektedir. (Çetin, 2011, s. 564). Terim olarak Pronoia: Belirli mülklerden ve bu mülkler üzerindeki hanelerden gelen vergi gelirinin askerî hizmet karşılığında hibesidir (Bartusis, 2012, s. 1 vd.).

⁶ II. Theodoros Laskaris'in ölümünün ardından küçük yaştaki oğlu IV. Ioannes Laskaris imparator olmuş, ancak küçük imparator, Michael Palaiologos tarafından gerçekleştirilen bir saray darbesiyle tahttan indirilmiştir. İşte bu taht gaspı ve sonrasında VIII. Michael tarafından IV. Ioannes'e yapılan zulümler karşısında Patrik Arsenios ciddi bir muhalefet ortaya koymuş ve hatta imparatoru aforoz etmiştir. Bu davranışı sonrasında Arsenios Patriklik görevinden alınca Arseniosçular isyan etmişlerdir. Arseniosçu hizip uzun süre Kilise'de ikiliğe sebep olmuş, muhalefetin de öncülüğünü yapmıştır (Akropolites, 2007, s. 343-344, 369-371; Akropolites, 2008, s. 149-151, 164-166; Talbot, 1991, s. 187).

II. Theodoros Laskaris'in (1204-1222) ölümü sonrası büyük aristokratların toplanması ile ilgili verdiği listede Philanthropenos ailesinin de adı zikredilmiştir.⁷

1270 yılında dünyaya gelen Aleksios Philanthropenos'un babası Protovestiarios⁸ Michael Tarchaneiotes, İmparator VIII. Michael Palailogos'un yeğenidir; annesi Maria ise meşhur Bizanslı donanma komutanı Aleksios Doukas Philanthropenos'un kızıdır. Aleksios Philanthropenos aynı zamanda II. Andronikos'un da yeğeni olarak Palailogos hanedanıyla bağlantılıdır. Görüldüğü üzere, Aleksios Philanthropenos aslında Tarchaneiotes ailesine mensuptur, ancak annesinin soyadı ile anılmayı tercih etmiştir. Bu sebeple Aleksios kaynaklarda daha çok Philanthropenos, az olmakla beraber bazen de Doukas veya Tarchaneiotes olarak kaydedilmiştir. Gerek Aleksios, gerekse Philanthropenos ailesinin diğer mensuplarının başka adlarla da anılmalarının sebebi diğer aristokrat ailelerle yaptıkları evliliklerdir (Gregoras, 1973, s. 276 dn.340; Polemis, 1968, s. 167-168; Aliou, 1972, s. 81 dn.98; Kyritses, 1997, s. 217-218, 226).

Aleksios Philanthropenos, 1295 yılında ünlü tarihçi ve devlet adamı Megas Logothetes⁹ George Akropolites'in büyük oğlu olan Logothetes Constantine Akropolites'in kızı Theodora Akropolitissa ile evlenmiş, ondan Michael adında bir erkek evlat sahibi olmuştur. Böylece akrabalık bağı sayesinde devlet erkânı nezdinde önemli bir müttefik elde etmiştir. Ayrıca Constantine Akropolites'in kardeşi olan keşiş Melchisedek Akropolites ve dönemin önde gelen din adamlarından Maksimos Planoudes ile olan yakın ilişkisi kilise nezdinde de ona olan desteği artırmıştır (Akropolites, 2008, s. 6; Nicol, 1965, s. 249-250; Polemis, 1968, s. 169; Korobeinikov, 2014, s. 265 dn.288, 267 dn.304).

Aleksios Philanthropenos'un Batı Anadolu'daki Faaliyetleri

Kösedağ Savaşı'nın ardından Türkiye Selçuklu Devleti her bakımdan Moğollara bağlı bir devlet konumuna düşmüştü. Bu süreçte Anadolu'nun batı kesimlerindeki Türkmenlere ne Selçukluların ne de Moğolların sözü geçiyordu. Bölgede Mentешеoğulları ve İnançoğulları gibi beyliklerin yanı sıra idarî disiplinden uzak Türkmenlerin faaliyetleri de Konya, Tebriz ve Constantinople saraylarında endişelere sebep olmuştu. 1292 yılında İlhanlı hükümdarı Geyhatu, Türkmenleri tedip etmek üzere Batı Anadolu'ya oldukça tahripkâr bir sefer düzenlemiştir (Aksarayî, 2000, s. 135-143; Turan, 2014, s. 618-622). Bu seferde ağır kayıplar veren Türkmenler için savunmasız durumda olan Bizans sınırlarına ilerlemek tek çıkar yol olarak görünmüştür. Bu durumda, idarî disiplinden uzak Türkmenleri engelleyecek kadar bile sınır güvenliğini sağlamaktan aciz olan Bizans İmparatorluğu da içler acısı bir haldeydi.

1292 sonları 1293 başlarına doğru Bizans sınırını aşan Türkmenler, Bakırçay'ın üst kısımları ve Achyraios¹⁰'a doğru ilerleyerek Neokastra Themasi'nü¹¹ harabeye çevirmişlerdir.

⁷ Pachymeres'ten aktaran; Kyritses'tir (1997, s. 222).

⁸ Protovestiarios, kelime anlamı kabaca "İmparatorun kıyafetlerinin sorumlusu" olarak ifade edebileceğimiz bir saray görevlisi unvanıdır. Kaynaklarda ilk olarak 412 yılında rastlanan bu unvanın görev ve sorumlulukları ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Bununla birlikte, Protovestiarios unvanına sahip kişiler IX.-XI. yüzyıllarda ordulara komuta etmiş, barış müzakerelerinde bulunmuş ve çeşitli entrikalara karışmışlardır. XI. yüzyıl sonrasında unvanın önemi artarak onursal bir mahiyet kazanmıştır. XII. yüzyıldan itibaren pek çok aristokrat ve hatta müstakbel imparator bu unvana mazhar olmuştur. (Khazdan, 1991e, s. 1749)

⁹ Logothetes "*hesap tutan, muhasebeci*" anlamlarına gelen, idarî örgütte "*müdür*" karşılığı kullanılan bir unvanıdır. Dolayısıyla farklı görevleri ifa için pek çok Logothetes görevlendirilmiştir. XI. yüzyıla gelindiğinde I. Aleksios Komnenos sivil idareyi "*Logothetes ton Sekreton*" unvanlı tek bir idareci elinde toplamış, bu unvan daha sonra "*Megas Logothetes*" halini almıştır (Khazdan, 1991c, s. 1247).

¹⁰ Balıkesir'in 15 km. güneyinde yer alan antik bir kenttir. (Umar, 1993, s. 40).

II. Andronikos bu haberi alır almaz harekete geçmiş, Türkmenleri durdurmak ve bölgede Bizans otoritesini sağlamak amacıyla yeğeni Aleksios Philanthropenos'u görevlendirmiştir. Aleksios Phianthropenos, kısa süre önce Pinkernes¹² unvanına mazhar olmuştu. Dönemin kaynakları net bir biçimde ifade etmese de faaliyetlerinden anlaşıldığı kadarıyla Philanthropenos, Thrakesion Theması¹³ Doux'ü olarak Batı Anadolu'yu yönetmek ve Menderes boyunca yağmalarda bulunan Türkmenler ile mücadele etmekle görevlendirilmiştir. Neokastra Theması'nın idaresi ve güvenliği ise Protovestiaros Livadarios'a emanet edilmiştir. Bununla birlikte Philanthropenos olağanüstü yetkilerle donatıldığından Livadarios da onun emrine verilmişti. Bu görevlendirmeler sonrası Aleksios Philanthropenos 30 Mart 1293'de Gelibolu'dan Anadolu'ya geçmiştir (Gregoras, 1973, s. 165, 276 dn.342; Uçar, 2013, s. 97; Korobeinikov, 2014, s. 264; Laiou, 1972, s. 80-81, Shukurov, 2016, s. 131).

Batı Anadolu'da, Philanthropenos'un komutası altına verilen ordunun iskeletini Venedik işgali sonrası mülteci durumuna düşüp, eşleri ve çocuklarıyla Bizans'a sığınan Giritli süvari birlikleri oluşturmaktaydı. II. Andronikos tarafından Efes çevresine yerleştirilen Giritli askerlere pronoialardan yapılan yüzde onluk kesintiden uygun bir maaş bağlanmıştı. Philanthropenos'un komutası altındaki Giritli askerlerin lideri Chortatzes idi. Philanthropenos, ilk aşamadaki seferlerini bu Giritli askerler ile düzenlemiştir (Laiou, 1972, s. 81; Bartusis, 1992, s. 74).

Aleksios Philanthropenos'un seferleri ile ilgili en önemli bilgiler, Maksimos Planoudes'in ona gönderdiği mektuplarda yer almaktadır. Kadıköy yakınlarında yer alan Auxentios Dağı¹⁴'ndaki manastırın başrahibi olan Planoudes, eski öğrencisi Philanthropenos ile Anadolu'da bulunduğu süre boyunca mektuplaşmıştır. Nitekim, Philanthropenos'un Batı Anadolu'daki seferleri ile ilgili bilgi veren 30 mektup bulunmaktadır. Ancak bu mektuplardan pek azı Philanthropenos'un seferlerinde kullandığı güzergâh hakkında net bilgiler içermektedir. Bu mektuplara göre; Philanthropenos ilk olarak 1294 yılı ortalarına doğru Acyraios¹⁵'u Türk tehdidinden kurtarmış ve ardından Philadelphia¹⁶'ya doğru yola çıkmıştır. Acyraios'dan Philadelphia'ya giden yol Türk tehdidinden uzak, güvenli bir güzergâh olduğundan bu süreçte herhangi bir savaş yaşanmamıştır. Ancak Menderes nehrinin halicine giden yol üzerinde Türklerle karşılaşmış ve büyük bir zafer kazanmıştır. Bu savaşın Büyük Menderes ile Küçük Menderes arasında gerçekleştiği düşünülmektedir. 1294 yılının yaz aylarındaki bu bozgunun sonra Türkler barış istemek zorunda kalmışlardır. Giritli askerlerden oluşan ordusuyla Türk hâkimiyetinde bulunan Nyssa¹⁷ ve

¹¹ Neokastra Theması, Türklerce yoğun saldırılara maruz kalması sebebiyle, I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından, Bergama ve Edremit kentlerinin de bulunduğu bölgede kurulan yeni bir idari merkezdir. Neokastra, "Yeni Kale" anlamına gelmektedir. (*O city of Byzantium*, 1984, s. 85; Khoniates, 1995, s. 103).

¹² Pinkernes "kadeh taşıyıcı" anlamına gelen onursal bir unvandır. (Khazdan, 1991d, s. 1679).

¹³ Adını bölgeye yerleştirilen Thrak birliklerinden alan Thrakesion Theması, Batı Anadolu'da, bünyesinde Efes, İzmir ve Philadelphia gibi yirmi şehir barındıran bir idarî birimdir. Merkezi Philadelphia olan Thrakesion Theması da bölgedeki diğer themalar gibi XII ve XIII. yüzyıllar boyunca Doux unvanlı yöneticiler tarafından idare edilmiştir (Foss, 1991, s. 2080).

¹⁴ Kadıköy'ün 15 km. doğusunda yer alan bir tepedir. Bu tepenin adı V. yüzyılda bölgede yaşayan Auxentios adlı bir din adamından gelmektedir (Umar, 1993, s. 627).

¹⁵ Balıkesir'in 15 km. güneyinde yer alan antik kenttir (Umar, 1993, s. 40).

¹⁶ Manisa'nın Alaşehir ilçesinde yer alan antik kenttir (Umar, 1993, s. 660).

¹⁷ Aydın iline bağlı Sultanhisar ilçesinde yer alan bir Lydia kentidir (Umar, 1993, s. 607).

Tralles¹⁸ üzerinden Menderes Vadisi boyunca ilerleyen Philanthropenos'un bir sonraki hedefi Miletos¹⁹ olmuştur. Bu ilerleyiş esnasında çok sayıda Türk askeri, Philanthropenos'a tabi olarak, eşleri ve çocuklarıyla birlikte onun safına katılmıştır. Miletos'da Menteseoğulları ile yapılan savaşı kazanmış, ancak bu zafere rağmen kentin hâkimiyetini eline alamamıştır. Bu, ancak 1295 yılının ikinci yarısında gerçekleşen "*Duo Bounoi*" olarak bilinen İkiz Ada'da²⁰ kazandığı zaferden sonra gerçekleşmiştir (Korobeinikov, 2014, s. 248, 264-266).

Philanthropenos'un seferleri içinde ayrıntılı bilgi bulunan tek seferi İkiz Ada üzerine gerçekleştirdiği seferdir. Pachymeres (2009, s. 59) tarafından Salpakis²¹ olarak anılan Mentese Bey'in ölümünün ardından, onun ilk hanımı hazinelerini de alarak Bafa Gölü üzerinde yer alan İkiz Ada kalesine çıkmıştı. Su üstünde kuşatma yapmanın zorluklarını bilen Philanthropenos, ilk aşamada bu kaleyi hücum ile değil, Mentese Bey'in dul eşini kandırarak ele geçirmeye çalışmıştır. Philanthropenos kalenin hâkimi olan bu kadına evlilik teklif etmiş, böylece kalenin hâkimi olmayı amaçlamıştır. Ancak defalarca evlilik teklif etmesine rağmen, her seferinde reddedilince kaleyi zorla ele geçirmek için çareler düşünmüştür. Bu amaçla, gemileri halatlarla birbirine bağlamış ve bu gemilerin üzerine de ahşap kuşatma aletleri yerleştirmiştir. Böylece zor da olsa kaleyi ve içinde bulunan hazineleri ele geçirmiştir (Thonemann, 2011, s. 277; Wittek, 1999, s. 40). İşte bu kaleyi ele geçirdikten sonra Miletos'da hâkimiyet kurabilmiştir. Pachymeres kentte yönetim değişikliği ile ortaya çıkan yeni durumu "*Miletos'lular şimdi özgürce nefes alıyor ve kendi milletinden olan insanlarla güven içerisinde bir araya geliyorlardı*"²² şeklinde kaydetmiştir. Yine Pachymeres'in bu ifadesinden, Mentese Türklerine bağlı olan kentin nüfusunun hâlâ Rum ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır.

Philanthropenos, kısa sürede kazandığı zaferler ile Bizans İmparatorluğu'nun Türkler karşısındaki gerileyişini durdurmuştur. Acyraios'da Germiyanoğulları, Tralles, Nyssa ve Miletos'da Menteseoğulları ile savaşmış ve Bizans-Türk sınırını Tralles'in 1284 yılındaki düşüşünden önceki haline getirmiştir (Korobeinikov, 2014, s. 266). Sık sık gönderdiği zafer haberleri ve ganimetler ile başkentte hem halkı hem de sarayı memnun etmiştir. Öyle ki, onu çekemeyenler dahi bu başarılar karşısında, aleyhinde konuşamamış, çenelerini tutmak zorunda kalmışlardır. Philanthropenos'un özellikle Planoudes ile olan yazışmalarında dikkat çekici bilgiler yer almaktadır. Planoudes, Philanthropenos'un en büyük destekçilerinden biri olmuştu ve Anadolu'da bulunduğu dönemde onu ziyaret dahi etmişti. Planoudes, eski öğrencisine "*savaşta girişken olması ve onlara güvenilmeyeceğinden Türklerle antlaşma yapmaması*" yönünde öğütler vermiş; ancak Türkler barış isteyip, Philanthropenos da bunu kabul edince, kendisiyle çelişmek pahasına onu eleştirmekten kaçınmış ve "*savaşın da barışın da vaktinin olduğunu ve kendisinin ikisinde de ne kadar zeki olduğunu gösterdiğini*" belirtmiştir (Laiou, 1972, s. 82; Korobeinikov, 2014, s. 265-266).

Philanthropenos'un Türkler karşısında kazandığı zaferler büyük, elde ettiği ganimet de çoktu. Pek tabii bu ganimetler Planoudes'in de dikkatini çekmişti. Grek yazar

¹⁸ Aydın il merkezine denk gelen, antik dönemde Lydia-Karia sınırında yer alan bir kenttir (Umar, 1993, s. 797).

¹⁹ Büyük Menderes nehri ağzına yakın bir konumda yer alan, önemli bir antik kenttir (Umar, 1993, s. 572).

²⁰ Günümüz Bafa Gölü'nde yer alan bir adadır (Thonemann, 2011, s. 277).

²¹ Wittek (1999, s. 29-30), Pachymeres'in "*Salpakis/Salampakis*" olarak kullandığı kelimenin bir ad değil, Türkçede "*Sahil Beyi*" anlamına gelen "*Emîru's-sevâhil*", ya da "*Melikü's-sevâhil*" unvanının karşılığı olduğunu kaydetmektedir.

²² Pachymeres'den aktaran; Korobeinikov'dur (2014, s. 265-266).

Plutarch'ın²³ kitaplarını çoğaltmak istediğini ifade eden Planoudes, Constantinople'deki parşömenlerin yüksek fiyatlarından ve kötü kalitesinden yakınlıkla Türklerden elde edilen ganimetler arasında bulunan parşömenlere göz koymuştur (Constantinides, 1982, s. 74, 136). Philanthropenos, seferlerinden elde ettiği altın, gümüş, koyun ve eşek derilerinden oluşan ganimetin büyük bölümünü başkente göndermiştir. Türklerden elde edilen bu ganimetlerden ötürü hayli memnun olan Planoudes, yine de "*Türklerin derileri ve kellelerini bu ganimetlere tercih edeceğini*" söyleyerek, Philanthropenos'a "*bu kadar insanlı olmaması*" tavsiyesinde bulunmuştur (Laiou, 1972, s. 81-82). Philanthropenos, Türklerden o kadar çok esir almış, başkent köle pazarlarında Türk mevcudiyeti o kadar artmıştı ki bir Türk kölenin fiyatı bir koyun ile aynı seviyeye düşmüştü. Philanthropenos'un esir aldığı Türklerin az bir kısmı ya Kıbrıs'a ihraç edilmiş ya da Bizanslı esirlerle takas edilmişken, çoğunluğu ise Bizans topraklarına yerleştirilmiştir²⁴.

Hem Philanthropenos'a tabi olup, eşleri ve çocuklarıyla onun saflarına katılan, hem de Philanthropenos'un esir aldığı Türklerin ne kadar çok olduğu yönündeki bilgiler çelişkili gibi görünmektedir. Ancak konu hakkında bilgi veren araştırmacıların da açıklık getirmediği bu durum, üzerinde durulmaya muhtaçtır. Acaba kaynaklardaki ifadelerde bir yanlışlık ya da abartı mı vardır? Eğer yoksa bu durumun açıklaması nedir? İşte tam da bu noktada Philanthropenos öncesi Batı Anadolu'nun durumu göz önüne alınmalıdır. Bölgedeki Rum ahali zaten perişan vaziyettedir, başkentten ve imparatorundan umudunu kesmiş, adeta bir kurtarıcı beklemektedir. Bölgedeki Türkleri ise iki kısımda mütalâa etmek mümkündür. Bir kısmı bölgedeki Rum ahalinin Türkler karşısındaki çaresizliklerinin benzerini Moğollar karşısında yaşayan ve bir kurtarıcıya "*hayır*" diyemeyecek durumda olan Türklerdir. Philanthropenos'un ordusuna kattığı bu Türk askerleri, Moğolların önünden kaçan Türkler olmalıdır. İkinci kısmı ise bölgede kurulan Menteşeoğulları, İnançoğulları gibi beylikler bünyesinde hareket eden Türklerdir. Philanthropenos ile savaşırken esir düşen, köle olarak başkente gönderilenler de bunlar olmalıdır.

Philanthropenos, cesur olmasının yanında aynı zamanda iyi kalpli, adil ve zeki bir komutandı. Sadece kendi tebaasına karşı değil, düşmanlarına karşı da bu özelliklerini sergilemiştir. Onun düşmanlarına karşı müşfik muamelede bulunması başkentte çoğu kişi tarafından takdir edilmekle beraber, ona karşı olan bazı kesimler tarafından da eleştiri konusu yapılmıştır. Öyle ki, en yakınlarından biri olan Planoudes dahi onu bu konuda eleştirmekten geri durmamıştır. Philanthropenos, ganimetleri Rum-Türk ayırmadan askerleri arasında eşit pay etmiş, bu sebeple emri altındaki askerlerin sevgisini ve bağlılığını kazanmıştır. Bu iyiliği, cömertliği ve adaleti esas alması sayesinde, Türkler, düşman dahi olsa kendilerine insanca muamele eden²⁵ Philanthropenos'a tabi olup, ona hizmet etmekten gocunmamışlardır. Türk birlikleri, kısa zaman içinde Philanthropenos'un ordusunun önemli ve sadık bir parçası haline gelmişlerdir (Laiou, 1972, s. 81-82; Shukurov, 2016, s. 132; Wittek, 1999, s. 41; Kyriakidis, 2011, 28-30).

²³ Plutarch (M.S. 46-120)'in çeşitli konularda 200'den fazla eseri olduğu bilinmektedir. Bu eserlerden 78'inin günümüze ulaşmasında Planoudes'in katkısı vardır (Russell, 1968, s. 132).

²⁴ 1270-1290 yılları arasında bir koyun fiyatının yaklaşık olarak $\frac{2}{5}$ - $\frac{7}{8}$ hyperpyron, 1281 yılında Pera köle pazarında bir köle fiyatının da 7 ilâ 31 hyperpyron arasında değiştiği göz önüne alındığında, bu durum köle fiyatlarında beklenmeyen bir düşüştür (Shukurov, 2016, s. 131-132; Morrisson & Cheynet, 2002, s. 840, 848).

²⁵ Sencer Divitçioğlu'nun bir makalesinde (2005, s. 294), Aleksios Philanthropenos'un kendilerine karşı muamelelerinden etkilenen Türklerin onu "*İyiliksever Aleksios*" olarak andıkları yönünde bir bilgi vardır. Başka hiçbir kaynakta rastlanılmayan bu bilginin "*Philanthropenos*" soyadının "*insansever, iyi yürekli*" anlamına gelen kökünden (Φιλάνθρωπος) türetilmiş olması muhtemeldir. Φιλάνθρωπος için bkz. (Çetin, 2011, s. 695).

Aleksios Philanthropenos'un İsyanı

Aleksios Philanthropenos, İkiz Ada zaferinden sonra, 1295 yılının sonlarına doğru, II.Andronikos'a isyan etmiştir. Bu kısa süreli ama etkisi büyük isyan, Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu hâkimiyeti açısından sarsıcı bir darbe olmuştur. Peki, kısa süre içerisinde Türklere karşı büyük başarılar kazanan ve imparatorla hiçbir sorunu olmayan Philanthropenos'u isyana sürükleyen olaylar dizisi nasıl gelişmişti? İsyanın arkasında yatan sebepler nelerdi?

XIII. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu savunma hattı ağır darbe almıştı. II.Andronikos'un askerî harcamaları azaltma politikası yüzünden Türk ilerleyişini durdurması gereken sınır bölgelerindeki askerlerin maddî durumları oldukça kötüye gitmişti. Bu politikalar II.Andronikos'a Türkler karşısında hiçbir başarı getirmediği gibi, Türk ilerleyişi sebebiyle sürekli arazilerini kaybeden pronoia sahiplerini ve maaşları artmayan ve düzenli ödenmeyen ücretli askerleri de kendisinden uzaklaştırmıştı (Korobeinikov, 2014, s. 267-268). Kendileri Türk tehdidinden uzakta olup, huzur, güven ve refah içerisinde yaşayan devlet erkânının bu hallerinden askerlerin yanı sıra bölge halkı da rahatsızdı. Köylüler de çeşitli adlar altında alınan ve bitmek bilmeyen vergilerden ötürü devlet erkânına kızgınlardı (Laiou, 1972, 82; Kyriakidis, 2011, s. 28-30). Philanthropenos'un gelişinin arefesinde bölgede işte böyle geniş bir memnuniyetsiz kitle vardı. Patlamaya hazır hale gelen halkın ve askerlerin isyan ateşini yakmaları için bir kıvılcım yeterliydi. Ardından Aleksios Philanthropenos gelmiş, kısa sürede kazandığı başarıların yanı sıra iyiliği, cömertliği ve adaleti esas alan tavrı ile Rum olsun Türk olsun bölge halkının büyük bir kısmına kendini sevdirmiş ve memnuniyetsizlikleri ortadan kaldırmış, ancak bu durum uzun ömürlü olmamıştır.

Aleksios Philanthropenos, imparatorun emrinde bir komutan olarak üst üste başarılar kazanıp, ganimetleri askerleriyle paylaşarak onları memnun ederken, II. Andronikos ordusunun maaşlarını bile düzenli olarak ödeyemiyordu. Philanthropenos başkente, imparatoru tatmin etmeye yetecek kadar ganimet gönderiyordu. Ancak yine de II. Andronikos'un yakın çevresinde *"imparator kendi askerlerinin parasını düzenli olarak ödeyemediğinden itibarının zedelendiği, buna karşın Philanthropenos'un zaferleriyle şöhretine şöhret katmasının ve halkın ona olan teveccühünün onu rahatsız ettiği, Batı Anadolu'da muzaffer ordu tarafından ele geçirilen ganimeti istediği"* yönünde yaygın bir söylenti ortaya çıkmıştır. Bu durum sarayla bağlantısı olan iki keşiş tarafından Philanthropenos'a iletilmiştir. Bunlar; yeri tespit edilemeyen Sanides'deki manastırın başrahibi Tarkas ve Philanthropenos'un kayınpederinin kardeşi olan Melchisedek'tir. İki keşiş Batı Anadolu'da Philanthropenos'u ziyaret etmiş ve gelişmeler üzerine onu isyan etmesi yönünde kışkırtmışlar, isyan etmese dahi imparatorun gazabına uğrayacağını söyleyerek onu tahrik etmişlerdi. Philanthropenos ile keşişler arasındaki görüşmelerin içeriğinden haberdar olan Chortatzes komutasındaki Giritli askerler gelişmelerden etkilenerik isyana yönelmiştir (Korobeinikov, 2014, s. 265 dn.288, 266-267; Nicol, 1965, s. 249; Laiou, 1972, s. 83 dn.106).

Batı Anadolu yakın geçmişte pek çok isyan hareketine²⁶ tanık olmuştu. Ancak Philanthropenos'un isyanı şahsî ihtiraşlara dayanmaması dolayısıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Zira Philanthropenos imparatorluk alâmetlerini kuşanma konusunda

²⁶ Bölgede daha evvel Manuel Mavrozomes, Theodoros Mankaphas ve Sabbas Asidénos'un başını çektiği isyan hareketleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ayönü, 2007, s. 141-154).

gönülsüzdü. Hatta askerleri tarafından isyana sürüklenmeden evvel II. Andronikos'tan yerine başkasını göndermesini istemiş, fakat talebi karşılık bulmamıştı. Böylece, Philanthropenos'un zaferlerle dolu seferleri sonunda elde ettikleri ganimetleri kaybetmek istemeyen ve komutanlarının diğer başarılı generallerin kaderini paylaşmasından korkan Giritli askerler tarafından başlatılan isyan, bölge halkının da büyük desteğiyle engellenemez hale gelmiştir (Laiou, 1972, s. 82; Korobeinikov, 2014, s. 269). Ordunun hareketlendiği böylesi durumlar, tarihin her döneminde iki tarafı keskin kılıç misâli hayli tehlikeli olagelmıştır. Bu şartlarda Philanthropenos da isyan etmenin kendisi için daha faydalı olacağını düşünerek hareket etmiştir.

İsyanı kendinden öncekilerden ayıran bir diğer husus da aristokrasi karşıtı olarak başlamasıdır. Her ne kadar Philanthropenos da aristokrat bir aileden gelse de, o, kişiliği ve başarıları ile sevilmiş, askerler ve bölge halkı tarafından benimsenmiştir. Bu sebeple, âdeta askerlerin ve halkın hanedana ve aristokrasiye olan nefretlerini göstermeleri için bir vasıta haline gelmiştir. Dolayısıyla, lideri yüksek aristokrasinin bir üyesi olmasına rağmen, isyanın aristokrat karşıtı bir söylemle başlaması ilginçtir ve bu imparatorluğun ilk kez karşılaştığı bir durum olmuştur. Bununla birlikte, belki de isyanın kısa ömürlü olması sebebiyle, doğrudan aristokratlara yönelik herhangi bir şiddet eylemi gerçekleşmemiştir (Kyritses, 1997, s. 317-319).

Batı Anadolu'nun yeni bir siyasî öndere ihtiyacı vardı. Bu konuma imparatorluk ailesiyle akraba ve yetenekli bir komutan olan Philanthropenos'dan daha iyi bir aday yoktu. Ayrıca insanlar Philanthropenos'a, imparatorlardan daha fazla güvenmişlerdir. Askerin desteğini arkasına alan ve belki de daha önemli olarak halkın sevgisine mazhar olan Philanthropenos, kısa süre içinde yönetmek ve savunmak üzere gönderildiği bölgede hâkimiyetini ilân etmiştir. İlk emirlerinden biri de "*alay etmek dışında imparatorun adının ağıza alınmaması*" olmuştur. Başarıları kadar, Planoudes ve Melchisedek gibi önemli din adamlarıyla olan bağlantılarıyla da halkın bir kısmını kendi yanına çekmiştir. Çok sayıda manastırda -ki bunlar bölgenin en büyükleriydi- ayinlerde II. Andronikos yerine Philanthropenos'un adı zikredilmeye başlanmıştır. Bu da Philanthropenos'un Anadolu'daki Arseniosçuların kendisine sağladığı hareket alanından faydalandığını göstermektedir. Paleolog karşıtı dinî ve siyasî bir hareket olan Arseniosçular, amaçları doğrultusunda II. Andronikos'a karşı olan bu isyan girişimini de desteklemekten geri durmamışlardır. Zira Philanthropenos'un akrabası olup yakın zaman önce hapisten çıkarılan Ioannes Tarchaneiotes Arseniosçu hizibin başkentteki önderlerinden biriydi (Laiou, 1972, s. 82-84; Kyritses, 1997, s. 318).

Philanthropenos'un isyan sürecindeki ilk icraatlarından biri bölgedeki hanedan mensuplarına darbe vurmaktır. İmparatorluk ailesinin önemli üyeleri çeşitli zamanlarda Anadolu'da Türklere karşı saldırılar gerçekleştirmiş ve çoğu zaman bölgede uzun süre kalmışlardır. II. Andronikos'un kardeşi Theodoros da Philanthropenos'un isyan sürecinde bölgede ikâmet etmekteydi. Theodoros doğal olarak hedef haline gelmiş ve 1295 yılının sonlarına doğru Philanthropenos tarafından yakalanmıştır. Bu durum en çok Neokastra'nın idarecisi Livadarios'u kızdırmıştır. Çünkü Theodoros, Livadarios'un kızı ile evliydi ve Philanthropenos'un Batı Anadolu'daki başarıları en çok onun çıkarlarını zedelemişti. Livadarios isyan sürecinde Philanthropenos'a olan düşmanlığını açığa vurmuş ve isyanı bastırarak hem intikam almayı hem de imparatorun lûtfuna mazhar olmayı amaçlamıştır (Laiou, 1972, s. 83; Kyritses, 1997, s. 85).

Batı Anadolu'da isyanı başarıya ulaştırmaya yetecek kadar bölgesel desteğe sahip olan Philanthropenos'un başkenti ele geçirme hususunda ne gücü ne de isteği vardı. Philanthropenos, bu uğurda İmparator II. Andronikos ile çatışmaktansa, Batı Anadolu'da hüküm sürüp, imparatoru bu durumu kabule zorlamayı düşünmüştü. Zaten isyan hususunda da gönülsüzlüğünü ve tereddütünü aşamamıştı. İsyanı kendi kuvvetleriyle bastıramayacağını bilen II. Andronikos da isyan sürecinde her yolu denemişti. O, bir yandan itaat etmesi karşılığında Caesar²⁷ unvanı vermeyi teklif ederek, Philanthropenos'un isyandan vazgeçirmek istiyor; diğer yandan isyanı bastırması için Livadarios'a her türlü desteği veriyor ve Meryem Ana'ya kurtuluş için dualar ediyordu. İsyan sürecinde etkin rol alan Giritli askerler, Philanthropenos'un tereddütü ve aşırı temkinli hareketleri karşısında ona olan güvenlerini kaybetmişlerdir. Livadarios, Giritli askerler ile Philanthropenos arasındaki bu güven bunalımını lehine çevirmiş; isyanı bitirmeleri ve Philanthropenos'u teslim etmeleri karşılığında Giritli askerlere bağışlanma ve ödül vaat etmiştir (Laiou, 1972, s. 83-84; Korobeinikov, 2014, s. 269).

Pachymeres, Giritli askerlerin, Philanthropenos ile II. Andronikos arasında gerçekleşecek bir antlaşmadan korktuklarını, böyle bir antlaşma sonucunda konum ve kazanımlarının yok olacağını düşündüklerini kaydetmiştir. Gregoras ise Philanthropenos'un tereddütünü kabul etmekle birlikte, Giritli askerleri hak ettiklerinden daha fazlasını isteyen, hırslı ve açgözlü bir grup olarak tanımlamış, Philanthropenos'un onları yüz üstü bırakma gibi bir düşüncesi olmadığını vurgulamıştır²⁸. Nihayetinde Livadarios'dan cazip bir teklif alan Giritli askerler, 25 Aralık 1295 tarihinde Philanthropenos'u kör edilmek üzere Yahudilere teslim etmişlerdir. Mil çekilmek suretiyle gözleri kör edilen²⁹ Philanthropenos, son ana kadar kurtuluş umuduyla direnmiştir. Philanthropenos'u kör eden Yahudilerin bölge sakini mi, yoksa ordu mensubu mu oldukları bilinmemektedir. Ancak bu iş için Yahudilerin tercih edilmesi, herkesçe sevilen bir komutanın, hor görülen bir azınlığa³⁰ kör ettirilerek küçük düşürülmesini amaçlayan sinsice bir girişim olması ihtimal dâhilindedir (Gregoras, 1973, s. 277 dn.348; Bowman, 1985, s. 233, 234 dn.1; Uçar, 2013, s. 97).

Philanthropenos, Giritli askerler tarafından ihanete uğrarken, ordusunun önemli bir bölümünü oluşturan Türk birlikleri ise son ana kadar sadakatle mücadele etmiş ve ölmek pahasına onu yalnız bırakmamışlardır (Korobeinikov, 2014, s. 269; Wittek, 1999, s. 41). Diğer taraftan, Philanthropenos'un etkisiz hale getirilmesi sonrasında ondan çekindikleri için Bizans sınır boylarında faaliyetlerini azaltan diğer Türklerin önlerinde herhangi bir engel kalmamıştı. Türkler, korkuyla beraber saygı da duydukları Philanthropenos'un başına

²⁷ Roma İmparatoru Iulius Caesar'a atfen oluşturulan bu unvan ilk zamanlarda imparatorlara has idi. II. Justinian, tahtı yeniden ele geçirme sürecindeki yardımları karşılığında Bulgar hükümdarı Tervel'e bu unvanı vermişti. Bu ve bunun gibi birkaç istisna hariç tutulursa, Caesar, XI. yüzyıla kadar imparatorların "yardımcı imparator" konumundaki oğullarına verilen bir unvandı ve nişanı haçsız bir taç idi. Aleksios Komnenos, unvanın rütbesini düşürmüştür. Zaman içerisinde eski önemini yitirmiş ve daha düşük kademelerdeki devlet adamlarına verilmeye başlanmıştır (Khazdan, 1991b, s. 363; Ostrogorsky, 2015, s. 25, 100, 163, 232, 340, 259 vd.).

²⁸ Pachymeres ve Gregoras'tan aktaran; Kyriakidis'tir (2011, s. 120, 125-126).

²⁹ Bizans siyasî geleneğinde İmparator, Tanrı'nın bir yansıması olarak görülmekteydi. Bu sebeple de Tanrı gibi kusursuz olması bekleniyordu. Taht iddiasıyla isyan edenlerin akıbeti, eğer başarılı olmaz ya da öldürülmezlerse, kör veya hadım edilmek ve burunları kesilmek gibi yöntemlerle vücut bütünlüklerinin bozulmasıydı. Böylece isyancılar, her halükârda Tanrı'nın kusursuzluğu özelliğini kaybediyor, cezanın türüne göre de orduya komuta etmesi ya da varis sahibi olması engelleniyordu (Seidler, 1980, s. 16-18; Rice, 1998, s. 40-41).

³⁰ Yahudilerin tarihi süreçte Hristiyan dünyası tarafından hor görüldüğü ve çeşitli baskılara maruz kaldığı herkesin malûmudur.

gelenlerden sonra artan bir şiddetle Bizans sınırlarını aşmışlardır. Pachymeres'e göre; Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'daki çöküşünün başlangıcı Philanthropenos'un bölgeden el çektilmesidir (Pachymeres, 2009, s. 68). Her ne kadar bu ifadeleri abartılı bulsak da Philanthropenos'un yokluğunun Türkler için önemli bir fırsat oluşturduğu göz ardı edilmemelidir. Bizans İmparatorluğu için esas çöküş ise 1302 yılında Türkler karşısında yaşanan hezimetini takiben gerçekleşmiştir (Pachymeres, 2009, s. 72-76; Wittek, 1999, s. 41).

Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'da yaşadığı çöküşte II. Andronikos'un uygulamalarının payı da göz ardı edilmemelidir. İsyân sürecinde ölüm korkusu yaşamamasına karşın Philanthropenos'un sadakatsizliği imparatoru derinden sarsmıştır. En yakınlarınca ihanete uğramasının ardından şerefine leke sürüldüğü hissiyle yıkılan II. Andronikos'un ailesine olan güveni sarsılmıştır. Gregoras'a göre; Philanthropenos'un isyanı sonrasında bütün vatandaşlarından şüphelenmiş; bu yüzden hiç yapmaması gereken birşey yapmış ve gece gündüz dış ittifaklar peşinde koşmuştur (Gregoras, 1973, s. 170; Laiou, 1972, s. 84). Öyle ki; II. Andronikos sonraki süreçte Türklerle mücadele etmek amacıyla Alanları ve Katalanları dahi bölgeye getirmiştir (Pachymeres, 2009, s. 86-88; Öden, 1994, s. 123-129). II. Andronikos'un güven bunalımı Philanthropenos'un yakınlarını da etkilemiş; bir yandan Philanthropenos'un kayınpederi olması, diğer yandan kardeşi Melchisedek'in isyanın teşvikçileri arasında yer alması sebebiyle Constantine Akropolites kovuşturmayla uğramış ve bir süre Selanik'te sürgün hayatı yaşamıştır. Akropolites'in başkente geri dönmek ve yargılanarak adını temize çıkarmak istediği yönünde bilgiler de zikredilmiştir (Nicol, 1965, s. 249-250 dn.10). Maximos Planoudes ise isyana açıkça destek olmadığından imparatorla olan yakın ilişkisini sürdürmüş ve hatta II. Andronikos tarafından diplomatik görevlere bile tayin edilmiştir (Angelov, 2007, s. 172-173; Kyritses, 1997, s. 318). İsyânı açıktan destekleyen en üst düzeydeki din adamı olan İzmir Metropoliti Theodoulos'un akıbeti bilinmemekle birlikte Melchisedek kör edilmiştir³¹.

Philanthropenos'un İsyân Sonrası Hayatı

Giritli askerlerin ihanetiyle gözlerine mil çekilerek taht konusunda iddiasız bırakılan Philanthropenos, isyan sonrası âdeta emeklilik hayatı yaşamıştır. Bu süreçte II. Andronikos, Batı Anadolu'da Bizans hâkimiyetini yeniden tesis etmek adına birçok girişimde bulunmuş, ancak hiçbir başarı sağlayamamıştı. Türk beyliklerinin faaliyetleri neticesinde bölgedeki Bizans varlığı birbiriyle bağlantısı kopuk birkaç kente kadar düşmüştü. 1321 yılına gelindiğinde, bütün bu olumsuz gelişmelerin üstüne bir de torunu Andronikos (III) ile amansız bir taht mücadelesi (1321-1328) içine girmişti (Pachymeres, 2009, s. 78-79; Nicol, 2016, s. 156-164, 177-184, 187-190).

Bu arada 1323 yılında Bizans İmparatorluğu'nun bölgedeki en önemli kentlerinden biri olan Philadelphia, Türkler tarafından kuşatma altına alınmıştı. Bu dönemde kentin idarecisi olan Manuel Tagaris kuşatmayı püskürtmeyi başaramamıştı. Philadelphia'yı kurtarmak adına tecrübeli asker bulmada hayli sıkıntı yaşayan³² II. Andronikos, bu durumda

³¹ (Khazdan, 1991a, s. 48; Kyritses, 1997, s. 318) Khazdan, Akropolites'in akıbeti ile ilgili ya kör ya da infaz edildiği yönünde bir bilgi aktarmaktadır. Ancak, Philanthropenos'un Yahudiler tarafından kör edilmesi ile ilgili olayda "*Philanthropenos utanç içindeydi, özellikle diğerinin gözleri için*" ifadesi (bkz. Bowman, 1985, s. 233), diğer kişinin isyanın en büyük kışkırtıcılarından Melchisedek olduğunu düşündürmektedir. Bu da Khazdan'ın verdiği ihtimallerden "kör edilme"yi kabul etmemize sebep olmuştur.

³² Bu durumu şöyle özetlemek mümkündür; Philadelphia, 1310-1311'de Türkler tarafından kuşatıldığında da kentin idarecisi Manuel Tagaris idi. Ancak kuşatmaya karşı direnişi örgütleyen kentin piskoposu Theoleptos

çaresiz kalmış, kör ve yaşlı biri olan, eski düşmanı Aleksios Philanthropenos'u bölgede yeniden görevlendirmeyi düşünmüştü, ancak Philanthropenos'un işi zordu. Artık Philanthropenos hem kör ve yaşlı biriydi, hem de imparator ona güvenmediğinden olsa gerek, maiyetine herhangi bir asker verilmemiş, kendisine bir tahsisat da yapılmamıştı. Hâlihazırdaki şartlarda imparatorun da herhangi bir başarı umduğunu düşünmek mümkün değildi. Bu olumsuz şartları bertaraf edecek ve Philadelphia'yı kurtaracak tek bir etken vardı: O da Aleksios Philanthropenos'un Türkler üzerindeki efsanevî etkisiydi. Philanthropenos'un şöhreti Türkler arasında hâlâ canlıydı. Öyle ki, onun adının duyulması bile bir yıl yedi aydır kenti kuşatan Türklerin apar topar kuşatmayı kaldırmaları için yeterli olmuştur. Böylece, uzun süredir Türk saldırılarına maruz kalan Philadelphia bir kez daha kurtulmuştur (Gregoras, 1979, s. 66; Kyriakidis, 2011, s. 69; Bartusis, 1992, s. 88; Nicol, 1986, s. 12-13).

Çağdaşları tarafından "*Palaelog döneminin Belissarius'u*"³³ olarak anılan Aleksios Philanthropenos'un kaynaklara yansıyan son faaliyeti Ege adalarından Lesbos Adası³⁴'ndadır. İzmir'deki Phokaia³⁵'nin hâkimi Cenevizli Domenico Catanea, 1335'de Mytilene, Eressos ve Mythimna³⁶ hariç Lesbos'un geri kalanını ele geçirmişti. Bunun üzerine imparator III.Andronikos Palailogos (1328-1341), kendisi Phokaia üzerinde giderken, Mytilene'yi kuşatmak üzere de Aleksios Philanthropenos'u görevlendirmiştir. Adanın yeniden ele geçirilmesi sonrasında, Philanthropenos'un Bizans hâkimiyetindeki Ege adalarının idarecisi olarak görevlendirildiği yönünde bir bilgi mevcuttur (Maksimovic, 1988, s. 85-86; Kyriakidis, 2011, s. 69, 180). Bu, Philanthropenos'un son faal görevi olmuştur. 1340'lı yıllarda Nicephoras Gregoras tarafından Aleksios Philanthropenos'a gönderilen bazı mektupların mevcudiyeti bilinmektedir. Bundan hareketle, 1340'lı yıllarda öldüğü düşünülmekle birlikte, bu düşünce tamamıyla tahmine dayanmaktadır (Encyclopaedia of the Hellenic World).

SONUÇ

Destansı bir hayat yaşayan, ilginç bir şahsiyet olan Aleksios Philanthropenos, genç yaşına rağmen, Türkleri durdurmak için geldiği Batı Anadolu'da kısa sürede büyük başarılar kazanmıştır. O, yalnız Türkleri durdurup Rumları kurtarmamış; iyiliği, cesareti ve adaletinin yanı sıra ayırım yapmaksızın bölge halkına karşı gösterdiği müşfik muamele ile herkesin gönlünü fethetmiştir. Rum-Türk fark etmeksizin Philanthropenos'un bölge halkı tarafından böylesine sevilmesi ve benimsenmesinin sebebi işte bu özellikleridir. Bu iyi hasletleri sayesinde Türklerin bir bölümünü de yanına çekmeyi başarmıştır. Başarıları bir yana,

olmuştu. Buna rağmen, bahsi geçen sıkıntıdan ötürü olsa gerek, aradan geçen sürede Tagaris görevden alınmamıştır (Nicol, 1986, s. 9; Angelov, 2007, s. 409-410).

³³ Encyclopaedia of the Hellenic World. <http://asiaminor.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7176> adresinden erişildi. Erişim Tarihi 04.08.2017). RADIVOJ, Radic. (Tarihsiz, Online Makale). Alexios Philanthropenos. (Nakas Ioannis, çev.). *Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor*. Aleksios Philanthropenos kariyeri boyunca elde ettiği başarılar sebebiyle çağdaşları tarafından, Bizans İmparatorluğu'nun en ihtişamlı döneminin mimarı olarak görülen Flavius Belissarius (505-565)'a benzetilmiştir. Belissarius, Sasaniler, Vandallar ve Ostrogotlar üzerine birçok başarılı seferler düzenlemiş, Bizans İmparatorluğu'nu neredeyse Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden önceki sınırlara genişletmiştir (Prokopius, 2001, s. 31-56).

³⁴ Üzerinde yer alan önemli kent Mytilene dolayısıyla Midilli olarak anılan ve İzmit-Balıkesir'in batısında yer alan adadır (Umar, 1993, s. 516).

³⁵ İzmir'in Foça ilçesinde yer alan kıyı kentidir. (Umar, 1993, s. 662).

³⁶ Mytilene, Eressos ve Mythimna, Lesbos Adası üzerinde yer alan antik kentlerdir. (Umar, 1993, s. 568, 570, 594).

yaklaşık iki asırdır bölge hâkimiyeti için birbirleriyle savaşan Rum ve Türk ahaliyi ortak bir hedef altında bir araya getirmesi eşine pek rastlanmayan, hayli ilginç ve tarihî bir olaydır. Tek başına bu bile, XIII. yüzyıl sonlarına gelindiğinde bölge halkının bitmek bilmeyen savaşlardan ne kadar bıktığının ve adeta bir kurtarıcıya hasret olduğunun göstergesidir. Bu sebeple, II. Andronikos nezdinde Philanthropenos aleyhine söylentiler olduğu duyulduğunda, askerler gibi bölge halkı da onu kurban vermek istememiş ve isyanı desteklemişlerdir.

Aleksios Philanthropenos'un isyanını kendinden öncekilerden ayıran en önemli özelliği Philanthropenos'un şahsî ihtiraslarla isyan etmemiş olmasıdır. O, tabiri caizse bir umut olarak, merkezi yönetimin uygulamalarından rahatsız olan Giritli askerler tarafından başlatılan ve halk tarafından desteklenen isyanın başına geçirilmiştir. İsyân sürecinde ve sonrasında yaşananlar ise Philanthropenos'un Türkler nezdindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Zira Philanthropenos Giritli Rum askerlerinin ihanetiyle kör edilirken, ona bağlı Türkler ölene kadar sadakatle onun yanında savaşmışlardır.

İsyân başarılı olup, Philanthropenos Batı Anadolu'da ya da Bizans İmparatorluğu'nun tamamında hüküm sürseydi ne olurdu bilinmez; ancak neticeleri itibariyle isyanın bastırılması Bizans İmparatorluğu açısından iyi neticelenmemiştir. Çünkü Philanthropenos'un Batı Anadolu'dan ayrılmasının ardından Türkler hızla ilerlemiş ve kısa sürede bölgenin büyük kısmını ele geçirmişlerdir. Bu sebeple Philanthropenos'un yokluğu bölgede Türk hâkimiyetinin yerleşmesi açısından önemli bir fırsat olmuştur. Buna karşın kör edilmesi, düşünülen aksine, Philanthropenos için bir engel teşkil etmemiştir. "*Philanthropenos efsanesi*" Türklerin zihninde öyle yer etmiştir ki 1323 yılına gelindiğinde, aradan neredeyse otuz yıl geçtikten sonra Philadelphia'yı kuşatan Türkler bile, artık kör ve yaşlı bir adam olmasına rağmen "*Philanthropenos*"un kenti kurtarmak için geldiğini duydukları anda kuşatmayı kaldırmışlardır. Philanthropenos, bütün bu başarıları sayesinde "*Palaelog döneminin Belissarius'u*" olarak anılmıştır.

KAYNAKÇA

AKROPOLITES, George. (2007). *The History*. (Ruth Macrides, çev.). New York: Oxford University Press.

AKROPOLİTES, George. (2008). *Vekayinâme*. (Bilge Umar, çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i. (2000). *Müsameretü'l-Ahbar*. (Mürsel Öztürk, çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ANGELOV, Dimiter. (2007). *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204-1330*. New York: Cambridge University Press.

AYÖNÜ, Yusuf. (2007). Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Mücadeleleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (42), 141-154.

AYÖNÜ, Yusuf. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BARTUSIS, Mark C. (2012) *Land and Privilege in Byzantium, The Institution of Pronoia*. New York: Cambridge University Press.

- BARTUSIS, Mark C. (1992). *The Late Byzantine Army, Arms and Society, 1204-1453*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- BOWMAN, Steven B. (1985). *Jews of Byzantium (1204-1453)*. A.B.D.: First Paper Reprint.
- CHARANIS, Peter. (1975). Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor. *Dumbarton Oaks Papers*, 29, 1-20.
- CHARANIS, Peter. (2011). Kültürel Çeşitlenme ve Anadolu'da Bizans İktidarının Çöküşü. (Mustafa Alican çev.), *Tarih Okulu*, (10), 195-217.
- CONSTANTINIDES, C. N. (1982). *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries, 1204-ca.1310*. Kıbrıs: Cyprus Research Center.
- ÇETİN, Güler. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer. (2005). Saruhan Beyliği'nin Kıpçak Kökenli Olma İhtimali (XI-XIV. Yüzyıllar). *Doğu Batı*, (33), 287-298.
- Encyclopaedia of the Hellenic World. <http://asiaminor.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=7176> adresinden erişildi. Erişim Tarihi 04.08.2017). RADIVOJ, Radic. (Tarihsiz, Online Makale). Alexios Philanthropenos. (Nakas Ioannis, çev.). *Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor*.
- FOSS, Clive. (1991). Thrakesion. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 2080.
- FOSS, Clive. (1976). *Byzantine and Turkish Sardis*. Londra: Harward University Press.
- GREGORAS, Nikephoros. (1973). *Rhomäische Geschichte (Historia Rhomaike)*. (Jan Louis Van Dieten, Haz.). Erster Teil (Kapitel I-VII), Stuttgart: Anton Hiersemann.
- GREGORAS, Nikephoros. (1979). *Rhomäische Geschichte (Historia Rhomaike)*. (Jan Louis Van Dieten, Haz.). Zweiter Teil (Kapitel VIII-XI), I. Halbband, Stuttgart: Anton Hiersemann.
- HALDON, John. (2005). *The Palgrave Atlas of Byzantine History*. New York: Palgrave MacMillan.
- HONIGMAN, Ernst. (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. (Fikret İşıltan, çev.). İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KHAZDAN, Alexander. (1991a). Akropolites. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 48-49.
- KHAZDAN, Alexander. (1991b). Caesar. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 363.
- KHAZDAN, Alexander. (1991c). Logothetes. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1247.
- KHAZDAN, Alexander. (1991d). Pinkernes. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1679.
- KHAZDAN, Alexander. (1991e). Protovestiarios. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1749.
- KHONIATES, Niketas. (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. (Fikret İşıltan çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- KOMNENA, Anna. (1996). *Alexiad.* (Bilge Umar, çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KOROBENIKOV, Dimitri. (2014). *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century.* Oxford: Oxford University Press.
- KYRITSES, Demetrios S. (1997). *The Byzantine Aristocracy in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries. Unpublished Doctoral Dissertation.* Harvard Üniversitesi, Cambridge.
- Kyriakidis, Savvas. (2011). *Warfare in Late Byzantium, 1204-1453.* Leiden & Boston: Brill.
- LAIYOU, Angeliki E. (1972). *Constantinople and the Latins, The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328.* Cambridge: Harvard University Press.
- MORRISSON, Cécile & CHEYNET, Jean-Claude. (2002). Prices and Wages in the Byzantine World. *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century.* Angeliki E. Laiou (Ed.), 3, Washington, Dumbarton Oaks, 815-878.
- NICOL, Donald M. (1965). Constantine Akropolites: A Prosopographical Note. *Dumbarton Oaks Papers*, 19, 249-256.
- NICOL, Donald M. (1986). Philadelphia and the Tagaris Family. *Studies in Late Byzantine History and Prosography*, Londra, Variorum Reprints, Kısım XII, 9-17.
- NICOL, Donald M. (2016). *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453.* (Bilge Umar, çev.). Türkiye İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Niketas Khoniates'in Historiası (1195-1206).* (2004). (Işın Demirkent, Haz.). İstanbul: Dünya Kitapları.
- O city of Byzantium, Annals of Niketas Choniates.* (1984). (Harry J. Magoulias, Haz.). Detroit: Wayne State University Press.
- OSTROGORSKY, George. (2015). *Bizans Devleti Tarihi.* (Fikret Işıltan, çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖDEN, Zerrin Günel. (1994). Bizans İmparatorluğu'nun Türkler'e Karşı Alan ve Katalanlar ile İttifakı. *İ.Ü. Tarih Dergisi*, (34), 123-129.
- PACHYMERES, Georges. (2009). *Bizanslı Gözüyle Türkler.* İlcan Bihter Barlas, çev.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- POLEMIS, Demetrios I. (1968). *The Doukai, A Contribution to Byzantine Prosopography.* New York: The Athlone Press.
- PROKOPIUS. (2001). *Bizans'ın Gizli Tarihi.* (Orhan Duru, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- RICE, Tamara Talbot. (1998). *Bizans'ta Günlük Yaşam.* (Bilgi Altınok, çev.). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- RUSSELL, D. A. (1968). On Reading Plutarch's 'Moralia'. *Greece & Rome*, 15 (2), 130-146.
- SEIDLER, G. L. (1980). *Bizans Siyasal Düşüncesi.* (Mete Tuncay, çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- SHUKUROV, Rustam. (2016). *The Byzantine Turks 1204-1261.* Leiden: Brill.
- SÜMER, Faruk. (1970). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, Ankara, 1-147.

TALBOT, Alice-Mary. (1991). Arsenios Autoreianos. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 187.

THONEMANN, Peter. (2011). *The Maeander Valley*. New York: Cambridge University Press.

TURAN, Osman. (2014). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken.

UÇAR, Şahin. (2013). *Bizans Kısa Kronikleri (Chronica Byzantina Breviora) Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları*. İstanbul: İthaki Yayınları.

UMAR, Bilge. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

WITTEK, Paul. (1999). *Menteşe Beyliği*. (O. Ş. Gökyay, çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ek 1: Philanthropenos'un 1293-1295 yılları arasında Batı Anadolu'daki sefer güzergâhı ve metinde geçen önemli kentler.³⁷

³⁷ Ekteki harita, John Haldon'un *The Palgrave Atlas of Byzantine History* adlı eserinde yer alan (2005, s. 136) haritanın, makalede geçen yerleri göstermek amacıyla, tarafımızca işlenmiş hâlidir. Haritada geçen yerlerin mevkileri ile ilgili bilgiler adı geçen eserin 131, 136 ve 147'inci sayfaları ile Bilge Umar'ın *Türkiye'deki Tarihsel Adlar* adlı eserinin (1993) 40, 367, 516, 568, 572, 594, 605-607, 627, 708 ve 797'inci sayfalarındaki bilgilerden yola çıkılarak tespit edilmiştir.